

МІФОЛОГІЯ У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ РЕФЛЕКСІЇ: ПРОБЛЕМИ КОДУВАННЯ І ДЕКОДУВАННЯ

О. І. Єгорова, канд. філол. наук, ст. викладач;
Г. В. Серженко, студентка,
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна.
E-mail: gserzhenko@mail.ru

Стаття присвячена дослідженню англійських ідіом міфологічного змісту. Увага акцентується на прямому зв'язку семантики ідіом з історією та джерелами їх походження з референцією до релігійних культів давніх кельтів та германців, до релігійної міфології епохи античності та періоду експансії християнського вчення.

Ключові слова: ідіома, британська лінгвокультура, антична міфологія, біблеїзм, фразеологічне запозичення, міфологічний світогляд.

На будь-якому етапі розвитку суспільства безпосереднім «супутником» та «керманічем» людської діяльності виступає світогляд як комплекс уявлень людини про світ, її переконань, ідей, духовних цінностей та почуттів, що формують принципи життєвої позиції. Серед історичних типів світогляду міфологічне мислення репрезентує найдавнішу форму суспільного пізнання. І, якщо сучасна людина мислить поняттями та судженнями, то первісне мислення не знає абстрактних понять, а базується на міфологічних образах [1, с. 24].

Зміна світоглядних парадигм в історії людства відбивається не лише у результатах людської діяльності, а й «карбується» тією чи іншою мірою у її мовній свідомості. Фразеологія як «"чорний ящик" історико-культурної інформації» [2, с. 9] постає певною ланкою мовної пам'яті, що акумулює діахронію осмислення та омовлення дійсності. Типологічний підхід до аналізу фразеологічного матеріалу різних мов виявляє досвід колективного осмислення певних явищ навколишньої дійсності, а також феномен індивідуально-національної рефлексії.

Актуальність роботи визначається важливістю урахування спільностей і відмінностей у фразеологічних картинах світу в сучасному контексті глобалізації та інтеграції культур як фактору успішності мовного посередництва та комунікації в цілому. Крім того, особливості декодування ідіом-алегорій релігійно-міфологічного походження залишаються недостатньо вивченими і дотепер.

Метою статті є вивчення особливостей відображення міфологічно-релігійної культури в англійських ідіомах. **Об'єктом** дослідження виступає англомовна ідіоматика міфологічного змісту; **предметом** – її етимологічні та семантичні характеристики.

Дослідженням поліаспектних питань фразеології присвячені численні праці зарубіжних та вітчизняних лінгвістів, серед яких А. Raichshtein, G. Knappe, H. Burger, R. Klappenbach, R. Gläser, В. В. Виноградов, В. Н. Комісаров, В. М. Телія, Є. А. Мартинкевич, Л. Ф. Дмитрієва, О. В. Кунін, С. Є. Кунцевич, Т. П. Клюкіна. Утім, фразеологія – це розділ лексикології, що фактично зародився та був всебічно досліджений на теренах саме вітчизняного мовознавства.

Факт належності англійської мови до західно-германської групи індоєвропейських мов зумовлює високу спорідненість фразеологічних фондів у межах цієї групи. Тим не менш, у фразеологічній картині світу кожної національної мови виокремлюють як загальнолюдські, так і ідіоетнічні ціннісні концепти, що обумовлено онтологічними факторами, з одного боку, та культурними традиціями народу, з іншого. Світ є єдиним для всіх народів, але досвід його пізнання є різним,

адже у кожного народу є свої традиції та норми поведінки, і життя кожного народу протікає за певних природних умов, у певному соціальному мікрокліматі [3, с. 26].

Розширення соціокультурних контактів народів сприяє поступовій диверсифікації лексичних фондів мов, зокрема фразеології. Фразеологічними запозиченнями вважають ті одиниці іншокультурного походження, що прижилися на певному лінгвокультурному ґрунті у будь-якій мовній формі. Так, у певні періоди історичного розвитку джерелами поповнення фразеологічного фонду англійської мови ставали кельтська та германська міфологія, релігійна міфологія епохи античності, періоду експансії християнського вчення, а також міфологія інших народів світу.

Кельтський містицизм вважається першим етапом розвитку міфологічної культури в острівній ізольованій Британії – батьківщині оригінальної культової традиції друїдів. Ці давні служителі культу використовували в магічних цілях руни – знаки призначені для письма (так званий «рунічний алфавіт»), віщування та практикування магії.

Руни не лише уможлилювали читання в прямому сенсі цього слова – розпізнавання образів букв, складання їх в слова, а й «читання» майбутнього та долі. Розкидавши під молитву на шматку тканини палички з вирізаними на них рунічними символами, жрець брав навмання три палички і ворожив, читаючи знаки на них [4, с. 256]. Таким чином, англійське дієслово *to read* – *читати* у фразеологічних одиницях типу *to read smb's hand*, *to read smb's mind*, *to read smb's fortune*, *to read the cards*, *to read between the lines* експлікує значення «вгадувати» за аналогією з нім. *raten* – *відгадувати*.

Англомовна фразеологія зберігає факти давніх римських інтервенцій на територію британських островів. Фразеологізми античності слугують прекрасним емоційним камертоном для передачі почуттів, емоцій та особистого ставлення учасників комунікації. Утім доцільність їх використання та вірність декодування передбачає обізнаність щодо джерел їх появи. Наприклад, за часів Стародавнього Риму в світлицях на стелі часто малювали троянду як нагадування присутнім на обіді, що сказане напідпитку (*sub vino*) має залишатися таємницею (*sub rosa*). Так, походження ідіоми *under the rose* пов'язують з трояндою – емблемою єгипетського бога Гарпократу, який в античній міфології вважався богом мовчання та таємниці. За одним із міфів Афродіта дала своєму синові Еросу троянду, а він передав її Гарпократу у обмін на те, що вчинки його матері та інших богів залишаться таємницею. Варто додати, що троянда й понині використовується як символ таємниці. Зокрема, гриф *sub rosa* у Сполучених Штатах застосовується до операцій секретних спецслужб країни.

Появу фразеологізмів *to rest (sit) in one's laurels*, *to gain laurels* та *to look to one's laurels* пов'язують з міфом про закоханого бога Аполлона та німфу Дафну, яка перетворилась на лавр, щойно Аполлон наблизився до неї. З метою ніколи не розлучатися з коханою, бог відрізав гілку лавру і став носити її як вінок, проголосивши дерево священним. З часом лавр набув культової символіки, адже саме лавровим вінком вшановували переможців Олімпійських ігор.

Значну долю в англійській мові становить група фразеологізмів античного походження з міфологемами ономастичного характеру, серед яких передусім виокремлюється група антропонімів. Образи героїв, царів чи богів, до яких вони реферують, уособлюють певні людські риси характеру або звички, як-от: *Bacchus has drowned more men than Neptune* – *Бахус втопив більше людей, ніж море*; *bed of Procrustes* – *Прокрустове ложе*; *to have the Midas touch* – *мати здібність приводити до фінансового успіху всі проекти і починання*; *Achilles' Heel* – *Ахіллесова п'ята*; *as rich as Croesus* – *багатий (як Крез)*; *Gorgon/Medusa* – *зла жінка* [5].

Ідіоми топонімічного характеру символізують життєві обставини, в яких опинилася людина: *Between Scylla and Charybdis* – *між Сциллою та Харібдою*; *Stygian Darkness* – *пекельна темрява*; *Elysium fields* – *рай*; *a labyrinth* – *складна ситуація* [5], хоча й зустрічаються випадки непрямої референції. Так, наприклад

сталий вираз *sword of Damocles* реферує не стільки до самого античного героя Дамокла як уособлення людських вад, скільки до самої ситуації постійної небезпеки, що завжди присутня, незважаючи на зовні безтурботне життя.

У V ст. н. е. територія сучасного Сполученого Королівства почала поступово заселятися германськими племенами – англами, саксами та ютами разом з багатьма іншими племенами, яких було частково витіснено з материка [6, с. 29]. Вони принесли з собою власні вірування, казки, міфи, легенди, перекази, які згодом укорінилися в британській лінгвокультурі.

Англи, сакси та юти були язичниками, що поклонялися сонцю і місяцю, морю і дереву, а також іншим природним божествам. Культ богів був настільки популяризований у германських племен, що низка божественних імен «закарбувалася» у календарних іменуваннях, які використовуються й понині. Так, в англійських назвах днів тижня фігурують імена бога темряви Ту або Туеско, бога війни Водана (Одіна), бога-громовержця Тонараза (сканд. *Thor*, герм. *Donar*), а також ім'я богині любові, родючості та врожаю Фреї. Спільні елементи германської міфології об'єктивують міжмовні паралелі:

Таблиця 1

<i>Джерело походження</i>	<i>англійська</i>	<i>німецька</i>	<i>шведська</i>	<i>голландська</i>
Tu; Tuesco	Tuesday	Dienstag	Tirsdag	Dinsdag
Woden	Wednesday	Mittwoch	Onsdag	Woenstag
Thunderer; Thorr; Donar	Thursday	Donnerstag	Torsdag	Dondersdag
Freia	Friday	Freitag	Fredag	Vrijdag

Міфологема *Saturday* фіксує, на перший погляд, факт ушанування бога хліборобства та рільництва Сатурна (*Saturn's Day*), який відносився не до германо-скандинавського пантеону богів, а до римського. Утім, відомо, що уже в прадавні часи велися активні спостереження за небесними тілами, які в культовому сенсі ототожнювалися з різними богами і називалися на їх честь. Самі ж планети відповідали певним дням тижня, тому говоримо не про сакральну, а про емпіричну природу походження знаку *Saturday*.

До появи цієї назви у давньоанглійській період послуговувалися іменем *sunnænæfen* ("sun" + "eve" – «канун неділі, вечір перед неділею»), яке функціонує тепер лише серед частини німецькомовного населення у формі *Sonnabend*. Як зазначає британський історик та міфолог Г. Гербер, з укоріненням християнства, ім'я *Saturday* слід пов'язувати не з *Saturn*, а з *Sataere* («крадій, що притаївся») та з іменем тевтонського бога сільського господарства, якого вважали перевтіленням бога Локи [7, с. 229].

Назви днів тижня *Monday* та *Sunday* свідчать про вшанування небесних світил місяця та сонця як римлянами, так і давніми германцями. Цей факт підтверджують як самі лінгвальні запозичення через кальку з латини (*dies lunae* – *день місяця* та *dies solis* – *день сонця*), так і наявність міжмовних паралелей у романо-германських мовах:

Таблиця 2

<i>англійська</i>	<i>німецька</i>	<i>шведська</i>	<i>голландська</i>
Monday	Montag	Mandag	Maandag
Sunday	Sonntag	Söndag	Zondag
<i>латинська</i>	<i>іспанська</i>	<i>французька</i>	<i>румунська</i>
Lunae dies	Lunes	Lundi	Luni
Solis dies	Domingo	Dimanche	Duminică

Як видно з табл. 2., у сучасних германських мовах спостерігається пряма референція до сонця у назвах сьомого дня тижня, у той час як в романських мовах спостерігається концептуальна субституція, зумовлена історичними змінами людського світогляду через тотальну експансію християнського вчення, значною мірою якій сприяла саме латина (лат. *dominus* – *хазяїн, владика, цар, Господь, Бог*).

Варто зазначити, що у ході історичного розвитку культовість та сакральність назв днів тижня була втрачена. Тож на сьогодні у фразеологізмах з компонентами-назвами днів тижня, актуалізуються не самі міфологеми, а наступність днів тижня. Спостерігається еволюція від теоцентричних асоціацій днів тижня до антропо- і, навіть, егоцентричних (індивідуальних). Таким чином, через фразеологічні одиниці вдається частково декодувати типовий настрій людини та її відношення до настання того чи іншого дня тижня (табл. 3).

Таблиця 3

<i>Міфологеми</i>	<i>Приклади фразеологічного функціонування</i>	<i>Інтерпретація</i>
<i>Monday</i>	<i>blue Monday</i> – важкий день <i>Monday feeling</i> – небажання працювати	перший робочий день після вихідних, коли особливо важко налаштуватися на роботу
<i>Tuesday</i>	<i>from here till next Tuesday</i> - дуже довго	акцент на довготривалості тижня
<i>Wednesday</i>	<i>calendar Wednesday</i> – календарна середа	середина робочого тижня, день обговорення в палаті представників нетермінових питань
<i>Thursday</i>	<i>dirty tricks Thursday</i> – четвер перед виборами, коли кандидати часто звинувачують противників у скандальній поведінці, яка обов'язково буде висвітлена у пресі	загострення боротьби напередодні дня виборів, які за правилом проводяться у вихідні; кандидатами у перегонах робиться ставка на украй малий строк для «реабілітації» опонента
<i>Friday</i>	<i>to have a Friday look</i> – мати похмурий вигляд <i>good Friday face</i> – пісне обличчя	фокус на зовнішньому вигляді та загальному почутті людини наприкінці виснажливого робочого тижня
<i>Saturday</i>	<i>Saturday night special</i> – спеціальна суботня пропозиція	знижена ціна на товари, що встановлюється магазином на короткий термін в суботу ввечері перед закриттям
<i>Sunday</i>	<i>Sunday painter</i> – художник-любитель; <i>a month of Sundays</i> – дуже довгий строк; <i>when two Sundays come together</i> – ніколи	підкреслення довгоочікуваності та бажаності вихідного дня для самореалізації; бажання подовжити термін вихідного, після якого невблаганно настає понеділок

З популяризацією на території Сполученого королівства християнського вчення та Біблії зокрема спостерігається активність використання біблеїзмів у побутовому та науковому англійських дискурсах. Біблеїзмом вважають словосполучення, цитату (речення) або слово достеменно встановленого біблійного походження, що входить до лексичного складу мови й фіксується в текстах цією мовою [8, с. 66].

Англомовні біблеїзми демонструють тенденцію до семантичних та структурно-семантичних трансформацій, що передбачають заміни компонентів (синонімічні, антонімічні, паронімічні та ін.), додавання та опускання компонентів, частиномовні трансформації тощо [9]. Наприклад, відповідником українському біблеїзму вавилонське стовпотворіння в англійській мові виступають варіантні відповідники *babel of tongues*, *babel of voices* та *confusion of tongues* [5]. Подібну трансформацію спостерігаємо у фразеологічній групі *to cross the Styx*, *to cross the stygian ferry*, *to cross the river* [5], де *the Styx*, *the stygian ferry* та *the river* виступають контекстуальними синонімами.

Ідіоми біблійного характеру належать до інтернаціональних мовних одиниць, що базуються на спільному образі. Саме тому їх переклад уможливило застосування абсолютних лексичних еквівалентів: *Judas* – *Иуда*, *Sodom and Gomorrha* – *Содом і Гоморра*; *flesh and blood* – *плоть і кров*; *forbidden fruit* – *заборонений плід*; *good Samaritan* – *добрий самаритянин*; *the salt of the earth* – *сіль землі* [5].

Таким чином, залучення до комунікативної ситуації фразеологічних одиниць міфологічного змісту сприяють не лише стилізації та оздобленню мовлення, а й можуть стати на заваді успішності комунікації, оскільки їх кодування (доцільність включення в мовлення) та декодування (інтерпретація, розшифрування сенсу) передбачають глибоке розуміння їх семантики та загальну обізнаність комунікантів.

Як доводить аналіз зібраного нами англомовного корпусу ідіом міфологічного характеру, корені їх семантики варто шукати у власній міфології кельтських та германських племен, античній міфології та міфології християнського віровчення. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розширенні області вивчення локальної та запозиченої міфологічної фразеології, у деталізації семантичних та структурних характеристик ідіоматичних одиниць, а також у дослідженні питань міжмовної еквівалентності фразеологічних структур з компонентами-міфологемами.

MYTHOLOGY IN PHRASEOLOGICAL INTROSPECTION: PROBLEMS OF ENCODING AND DECODING

O. I. Yehorova, G. V. Serzhenko,
Sumy State University,
2, Rimskogo-Korsakova St., 40007, Sumy, Ukraine.
E-mail: gserzhenko@mail.ru

The article analyses English idioms of mythological content. It focuses on the direct connection of their semantics to the history and sources of their origin with the reference to the religious cults of ancient Celts and Germans, the mythology of Ancient Greece and Rome, followed by the period of Christianity expansion.

Keywords: *idiom, British linguoculture, antique mythology, phraseological borrowing, mythological world view.*

МИФОЛОГИЯ В ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ РЕФЛЕКСИИ: ПРОБЛЕМЫ КОДИРОВАНИЯ И ДЕКОДИРОВАНИЯ

О. И. Егорова, Г. В. Серженко,
Сумский государственный университет,
ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина.
E-mail: gserzhenko@mail.ru

Статья посвящена исследованию английских идиом мифологического содержания. Внимание акцентируется на прямой связи семантики идиом с историей и источниками их происхождения с референцией к религиозным культам древних кельтов и германцев, к религиозной мифологии эпохи античности и периода экспансии христианского учения.

Ключевые слова: *идиома, британская лингвокультура, античная мифология, библеизм, фразеологическое заимствование, мифологическое мировоззрение.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности / О. М. Фрейденберг. - 2-е изд., испр. и доп. - М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. — 800 с.
2. Mokienko V. Ruská frazeologie pro Čechy - Русская фразеология для чехов / V. Mokienko, L. Stěpanova - 2. vyd. - Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. — 259 s.
3. Хайрулина Р. Х. Фразеологическая картина мира: от мировидения к миропониманию / Р. Х. Хайрулина. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2001. — 285 с.
4. Тацит Корнелий. Сочинения в 2-х томах / Корнелий Тацит – Москва : Наука, 1993. - 744 с.
5. Кунин А. В. Русско-английский фразеологический словарь / А. В. Кунин - изд. 4-е, переработанное и дополненное; около 20 тыс. фразеологических единиц. - М. : Русский язык, 1984. - 942 с.
6. Гапонів А. Б. Лінгвокраїнознавство. Англomовні країни: підручник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів / А. Б. Гапонів, М. О. Возна. — Вінниця : Нова книга, 2005. - 464 с.
7. Full text of "Myths of the Norsemen from the Eddas and Sagas" [Електронний ресурс] - Режим доступу : <https://archive.org/details/myth softhenorse00guerooft>
8. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. - Москва : Советская энциклопедия, 1969. — 571 с.
9. Collins V. H. A book of English proverbs / V. H. Collins – London : Longman, 1960. - 526 с.

Надійшла до редакції 4 квітня 2014 р.